

يادداشت



جدامانده از شهر

سعید مهرپویا - پس از ایجاد فلکه حضرت در دوران پهلوی اول، تا میانه دهه ۵۰ حرم و بافت، دگرگونی بزرگ دیگری به خود ندید. فراگیر شدن خودرو، قطار و هواپیما و آسان شدن سفر به مرور بر تعداد زائران می افزود. کم بودن فضاهای زیارتی، وضعیت بافت مجاور حرم و گله و شکایت ها، فکر تغییر در بافت را از میانه دهه ۴۰ به ذهن مسئولان انداخت. این فکر ها در رفت و آمد نمایان تولید و شهرداران مشهد مجال اجرا نیافت. با آغاز دوران نیابت تولیت و استانداری عبدالعظیم ولیان، مداخله تازه در بافت جدی تر شد و با وجود مخالفت ها و اعتراض ها، یکی از بزرگ ترین دست اندازی ها به وسعت ۳۲ هکتار در دستور کار قرار گرفت. این طرح در دو بخش فلکه داخلی (به شعاع ۱۸۰ متر از مرکز گنبد) و فلکه خارجی (به شعاع ۳۲۰ متر از مرکز گنبد) انجام شد و به جز ساختمان های زیارتی مربوط به حرم و بخشی از مدارس و مقابر پیوسته به آن، تمامی خانه ها و سراها و بازارها و حمام ها و... قربانی تیغ تخریب آن شدند. اگر چه قرار بود پس از تخریب و آماده سازی، طرح تازه ای برای بافت با مشارکت مشاوران داخلی و خارجی تهیه شود اما این کار هیچ وقت انجام نشد و محدوده تخریب با چمن کاری، سبز شد؛ نمای بیرونی ساختمان های واقع در فلکه داخلی که در پی تخریب ها نمایان شده بود، مشابه با کیفیت داخلی هر بنا، آجرکاری و کاشی کاری شد و اطراف حرم هم دیواری کشیده شد. این حرم کم و بیش جدامانده از شهر و محصور در فضای سبز، آخرین تصویر از آن روزها است.



عکس بالا ایجاد فلکه خارجی و پوشش فضای سبز آن را نشان می دهد. عکس به احتمال زیاد در اواخر سال ۵۴ یا ابتدای سال ۵۵ گرفته شده است. در تصویر خرابی بخشی از بازار زنجیر و سراهای جنوب مسجد «گوهرشاد» هم دیده می شود.

عکس پایین، بافت را پس از تخریب بناهای غیر زیارتی فلکه بیرونی پیش از اصلاح هندسی و تکمیل دیوار پیرامونی در سال ۱۳۵۵ نشان می دهد. بعدها شکل هندسی فلکه داخلی دایره ای شکل و به شعاع ۱۸۰ متر اصلاح شد.

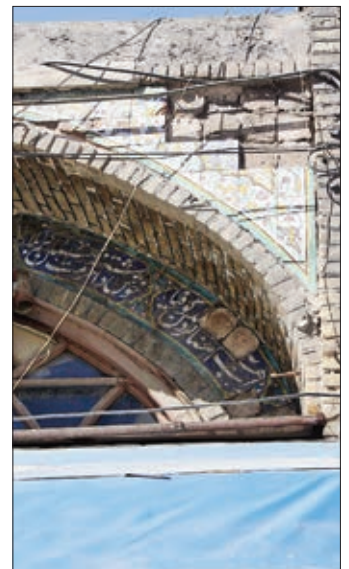
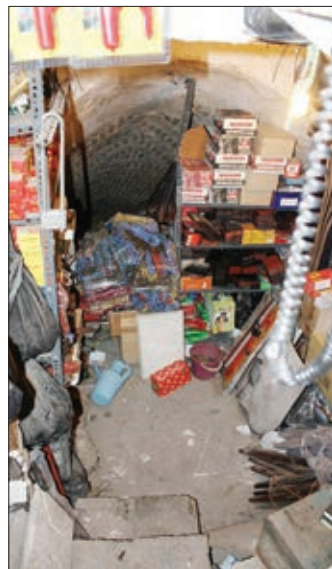


این آب انبار از ابتدای ساخت تا زمان پر شدن، یعنی از اواسط دوره صفوی تا اواسط دوره پهلوی، مهم ترین منبع تأمین آب ساکنان منطقه پایین خیابان مشهد بود

منابع و مآخذ:
- حسینی اشکوری، سید صادق. (۱۳۹۵). اسناد موقوفات اصفهان. جلد دهم، قم: مجمع ذخائر اسلامی.
- مفاد و وقف نامه موجود.
- مدرس رضوی، محمد تقی. (۱۳۸۸). مشهد در آغاز قرن چهارده خورشیدی: مشهور به گزارش مکتب شاهپور. مشهد: آهنگ قلم.

شرح وضعیت موجود بنا و آسیب ها

سقف دچار آسیب شده است که به مرمت موضعی نیاز دارد. کمک به پایداری سقف در کنار مرمت جداره های داخلی انبار آب و نیز خواناسازی اجزای آب رسان از اولویت های مرمتی این بنا به شمار می آید. علاوه بر این شرایط نامناسب، دسترسی به انبار آب و نیز استقرار فعالیت اقتصادی در بخش ورودی آب انبار از آسیب های مهم است که بر سر راه بهره گیری و بازدید از فضای آب انبار قرار دارد. در خصوص کیفیت بهره گیری معماری از مسجد یا تغییرات احتمالی در پلان دسترسی های آن در دوره ساخت هم باید گفت که اطلاعات مبهمی وجود دارد، اما به نظر می رسد الزامی برای تغییرات در شرایط فعلی وجود نداشته باشد.



آب انبار و مسجد «حوض معجدار» ارزش ثبت ملی بودن را دارد؟

- آب انبار این مجموعه در دوره صفویه و نخستین سال سلطنت شاه عباس، یعنی ۱۰۵۲ قمری، به امر خواجه امیربیک ساخته شده است.
- بر اساس آنچه در کتاب «مکتب شاهپور» آمده است کتیبه این آب انبار، که تاریخ ۱۰۵۲ قمری را روی خود دارد، به خط علیرضا عباسی، خوشنویس نامی دوره صفویه، نوشته شده است.
- آب انبار «حوض معجدار» در دوره های اولیه ساخت، تأمین کننده آب شرب کاروان سراهای منطقه پایین خیابان، یعنی محل های استراحت اولیه کاروان های زیارتی و بازرگانی، بوده است.
- آب انبار «حوض معجدار» در ردیف آب انبار های بزرگ قرار دارد.
- سیستم نگهداری آب در این مجموعه بسیار ویژه بوده است، به نوعی که در کف آب انبار از سرب برای حفظ سرمای آن استفاده می شود.
- شهرداری این آب انبار بزرگ را در سال ۱۳۴۰ خورشیدی و زمانی که مشهد دارای آب لوله کشی شد، با خاک نرم پر کرده است تا هم این سازه تاریخی حفظ شود و هم خطرات محیط زیستی آن از بین برود.
- این آب انبار از ابتدای ساخت تا زمان پر شدن، یعنی از اواسط دوره صفوی تا اواسط دوره پهلوی، مهم ترین منبع تأمین آب ساکنان منطقه پایین خیابان مشهد بود.
- بر اساس اسناد موجود، مسجد «حوض معجدار» از ۱۸۴ سال پیش تاکنون مسجد بوده و به همین دلیل یکی از قدیمی ترین مساجد مشهد محسوب می شود.
- ملک این مسجد طلق است، یعنی از روز اول برای مسجد در نظر گرفته شده و از هرگونه شبهه ای مصون است.
- معماری این مسجد در کل خراسان خاص است. از جمله مجامع ورودی مسجد بایک پیش خوان شروع شده و نمای شمالی و جنوبی مسجد هر دو با پنجره های بزرگ احاطه شده اند.
- این مسجد تنها مسجد دارای دو محراب در خراسان بزرگ است.
- «حوض معجدار» نامیدن این مسجد به دلیل وجود حوضی در سال های گذشته است که نرده های چوبی داشته و برای وضو گرفتن مردم بوده است.
- مسجد «معجدار» با توجه به مکان آن، یکی از ایستگاه های مهم شروع آداب تشریف به حرم مطهر رضوی بوده است.

وضع موجود

باتوجه به موقعیت مکانی مسجد و تلاقی دو محور «نواب صفوی» و «شارستان رضوی» و همچنین قرارگیری آن روبه روی پروژه «درگاه ضامن» و شکایت شهرداری از میراث فرهنگی، امکان خارج شدن آن از فهرست ثبت ملی بسیار بالاست. همچنین سهل انگاری میراث فرهنگی